

ОД ИСХОДИШТА ЛИРИКЕ ДО СУШТИНЕ *ПОЕЗИЈЕ*: ХЕРМЕТИЗАМ У ДИЈАХРОНИЈИ КЊИЖЕВНОСТИ И НАУКЕ О КЊИЖЕВНОСТИ

Душан Живковић, *Хермејизам у лирици старог века*, ФИЛУМ, Крагујевац 2021

У LIX и LX одељку дијалога *Федар* или *О лејоџи* Платонов гласноговорник Сократ са својим саговорником Федром диспутује (у ширем смислу) у вези са проблемом књижевне комуникације, уздижући га до аксиома истине. Наведени проблем(и) најављују се већ инципитом: „Сократ: Могу приповедати бар једну причу старих, а истину знају само они.” (LIX, c) У наставку, приповедајући о египатском богу Теуту, између осталог, творцу писмених знакова и мудрог краљу Таму, Сократ „проповеда” да слово (знак) није „лек за памћење” нити „истинита мудрост” већ „привид истине” (LIX, b). У наставку Сократ доноси једну, можемо рећи праву деконструктивистичку дефиницију знака и шире, уметности:

Јер, ево, Федре, писмо има у себи нешто чудновато, и у томе оно заиста личи на сликарство: та и производи сликарске уметности стоје пред нама као да су живи; али ако их нешто упиташ, они сасвим достојанствено ћуте. Исти је случај и код слова: човек би помислио да говоре као да нешто разумеју; а ако их упиташ да схватиш нешто од онога што се говори, свагда казују само једно те исто. А потом: кад су једанпут написана, свака реч тумара овамо и онамо, исто тако к онима који је не разумеју као и онама којима није намењена, па се не зна с киме треба говорити, а с киме не (LX, e).

Иако „суштина” истине у *Федру* остаје у облику платоновске Идеје, истина о суштинској „некомуникативности” (неразумевању) остаје и темељ истине, и онога чиме јој се жели приближити (уметности): Речи „[...] нити могу саме себи помагати нити могу истину довољно научити” (LXI, c).

Монографија Душана Живковића изнова, вишеаспектно и суштински осветљава загонетну природу песничтва декодирајући дијалог међу књижевностима старог века управо кроз исто тако загонетан, у књижевнотеоријској мисли скрајнут, а поезији иманентан *хермејизам*. Ауторова примарна научна интересовања – теорија књижевности и историја светске књижевности – сусрећу се на самом исходишту уметности, пратећи токове мистичног, митолошког, култног, цивилизацијског и осветљавајући само *ћело* таквих сусрета. *Телу* поезије, тачније њеном пралику, лирици, Душан Живковић приступа кроз „древна учења” (класичне науке) која премрежавају темељ светске уметности: филозофска (алхе-

мијска, питагорејска, хераклитовска, (нео)платонистичка, религијска, историјска, географска, математичка, медицинска, астрономска.

У херметичке аспекте лирике Душан Живковић читаоце уводи кроз генезу култа бога Хермеса Трисмегистоса и историју његове рецепције у култури и уметности древних цивилизација. Након концизног, а информативног прегледа својих опсежних истраживања херметизма¹ као „дифузног система религијске, митске, научне, филозофске, уметничке и цивилизацијске спознаје уопште” (6), односно „тајне и утицајне димензије која је (у различитим лицима и наличјима) деловала на целокупну историју цивилизације од египатске традиције до савременог доба” (6), Живковић приступа „анализи процеса структурирања, трансформације значења, интерференције, поетске надградње и дифузних исхода херметичке лирике старог века” (9). Овакав методолошки оквир са јасним циљевима и недвосмисленим исходима на прави начин балансира са самим, у основи херметичним проблемом *лирске* у уметности.

У уводном одељку монографије, који доноси целовиту дескриптивну поетику истраживања херметизма, Душан Живковић указује и на методолошке тековине херметичких аспеката умрежавања текстова (у култури старог века) у концептима интертекстуалности и метатекстуалности. Увод у проучавање херметизма у поезији старог века индикативан је самим насловом: „Иницијација у херметичку лирику”.

Разматрање генезе, структурирања и надградње херметизма у лирици старог века, као и у тековинама светске књижевности у монографији Душана Живковића организовано је кроз пет ширих целина: „Увод у херметичке аспекте”, „Египатско порекло херметизма у култу бога Тота”, „Хермесова природа у хеленској цивилизацији и обликовање култа Хермеса Трисмегистоса”, „Утицај херметизма на римску лирику и културу” и „Закључак” као синтезу овог методолошки плуралног и комплексног истраживања. Поглавља монографије су и на микроплану организована по принципу генезе издвојеног проблема до његових савремених књижевних и методолошких тековина; примера ради, поглавље о Хермесовој природи у хеленској цивилизацији и обликовању култа Хермеса Трисмегистоса развија се од општих одлика, природе и функције бога Хермеса у хеленској култури, преко његове интеракције са Аполоновим, Дионисовим, Орфејевим, Хермесовим и др. античким култовима, утицаја на хомерску, Сапфину, Алкејеву, Солонову, Стесихорову, Ибикову, Бакхилдову, Пиндарову, Платонову, Скитинову књижевност до александријског периода и његових утицаја (значаја Александријске библиотеке у синтези и надградњи херметизма, тековинама у Калимаховој поезији и сл.).

¹ Напомињемо да само извор истраживања херметизма као суштинског обележја културе старог века у овој монографији чини око педесет референци. Одељак „Литература” садржи више од две стотине одредница.

Древном проблему херметизма Живковић приступа и са аспекта савремене методологије, што га наводи на виђење Хермеса Трисмегистоса као „бога интердисциплинарности, посебно филолошких дисциплина, због преплитања његових многоструких делатности” (11). У наставку монографије биће истакнути и аргументовани утицаји херметизма на разне посткласичне методолошке концепте *тјекста*, интертекстуалности, деконструкције, когнитивних теорија (метафоре, наратива) и сл. О херметичким, а методолошким савременим виђењима симбола, метафоре, алегорије и другим стилским средствима којима се постиже „херметичко-поетски принцип сагласја у природи” (19) и уметности, читалац се може информисати већ на уводним странама монографије, у одељцима „Алхемија и лирика” и „Херметички аспекти амбигвитета”. Ови одељци монографије садрже и графички приказ амбигвитетних односа и принципа сагласја у концепту херметизма (22). За ширу контекстуализацију изабраног проблема, херметизма, не само у лирици старог века већ у концепту *старао свеиџа*, важан је одељак „Херметичко поимање вечне садашњости као суштинска временска перспектива лирике”. Можемо констатовати да од овог поглавља (1. 4) више нема диспута у вези са улогом херметизма у сазнајном, етичком и естетском аспекту књижевности старог века.

Након „иницијације у херметичку лирику”, Живковић најпре разматра основне функције Тота у лирским аспектима *Еџиџаџске књиџе мрџивих*, потом у химнама (*Сунџу*, аутора Ехантона; *Тоџу*, фараона Хоремхеба), молитвама (*Тоџу за вешџину у џисању*) и другим жанровима хеленске лирике. У поглављу о обликовању култа Хермеса Трисмегистоса, уз указивање на непосредну везу Хермесовог рођења и изума лире, те са рађањем трагедије, нарочито је важно ауторово указивање на херметичка поимања односа мушког и женског принципа (хермафродита и андрогина; сагласја космолошких и алхемичарских поимања наведених принципа) утемељених у класичну и савремену филозофску, религијску, културолошку и уметничку мисао. Оваква синтетичка поглавља монографије изнова осветљавају и ауторову интенцију свеобухватног, дијалектичког и корпусно дијахронијског испитивања проблема, и ауторову ерудицију која омогућава осветљавање филозофског утемељења и утицаја херметизма у књижевности цивилизацијске старине.

Поглавље посвећено старој хеленској лирици базирано је на истраживањима формалних и садржинских аспеката целовите хеленске лирике у спрези са лирским, тачније херметичким принципом који је, како аутор монографије потврђује, у основи самог лирског стваралаштва (његових канонских жанровских одређења) и његове рецепције. Поглавље отварају истраживања Архилохове поетике у којој се

универзална херметичка идеја [...] додатно субјективизује и модификује у приказу унутрашњих раздора песника – у идеји пресудној за развој лирике – да се очишћењем кроз патњу, у споју Ероса и Танатоса, ствара најзвишенија божанска поезија (126).

Након тумачења херметичког духа овог лиричара, Живковић проблематизује следеће херметичке аспекте хеленских лиричара: Сапфин космизам и алхемију речи, а с друге стране (херметичке) мотиве самоће и поноћи, те месеца као женског принципа; друштвену улогу култа Хермеса у Алкејевој лирици кроз обједињавање поетских визија божанских висина са „људским драмама у спознајама односа између слободе, изгнанства, личног и друштвеног идентитета” (137); Хермесову енергију гласника у Солоновој лирици, Стесихорову светлост сазнања којом се обједињује хермесовско порекло људске природе са аполоновском хармонијом, а космичке тајне приказују се посредством алхемије речи; елементе херметизма као космолошке религије Иона са Хија и др.

Историју александријске херметичке лирике Живковић започиње тумачењем Калимахове поетике (превасходно химничке), долазећи до закључка да су се

у Калимаховим *Химнама*, посредством поетске селекције и модификације митских аспеката, сјединиле различитости (сурове и праведне) девице Артемиде [...], Аполонова соларна природа у обликовању уметности и Хермесова покретачка енергија – посредничка, као и заштитничка улога у очувању хармоније божанског порекла (166).

И шире, у „лирској синтези” стваралаштва александријског периода Живковић налази више аналогија са алхемичарским духом (епиграм *Златно доба* песника и филолога Филете), златним добом (кроз тежњу аутора да у својим делима „успоставе божански поредак јединства микрокосмоса и макрокосмоса”, 167), Хермесовим текстом (метатекстом) у Хермесијанактовој збирци *Леонтија*, испеваној у славу лире, те кроз скривен херметички однос између лирског субјекта дела *Fragmentum Grenfellianum* и мистике космолошког принципа (169–170).

Утицај херметизма на римску лирику Живковић разматра најпре кроз генезу и опште одлике култа Меркура, одјеке у римској култури и напослетку кроз поезију Гаја Валерија Катула у којој налази „директно обликовање херметичког учења у наведеној идеји истовремености деловања супротних сила” (183), али и имплицитно указивање, кроз прожимања са поетиком хеленских лиричара највише Архилоха. Значајан одељак монографије о херметизму чине тумачења Вергилијеве, Хорацијеве, Овидијеве, Проперцијеве лирике са аспекта њиховог поимања поезије (као „синтезе херметичких аспеката: од египатског, преко грчког до римског наслеђа, у оригиналној интерференцији Проперцијевог поетског

израза”, 194), њене мистичке атмосфере, моћи лире и разне херметичке преображаје (Овидије) до (експлицитне) слике поштовања бога Меркура (Хорацијева лирика). Одељак се закључује општим односима херметизма и хришћанства кроз дела црквених отаца, тумачења законитости у природи (мотив узајамне љубави Бога и космоса), а на фону Боетијевог поезије.

Опсежан закључак као резултат подједнако темељних и опсежних истраживања даје јасну смерницу „у лавиринту знакова” херметичке, старовековне лирике, изнова указујући на утицај интерференција (са)знања на само тело лирског „текста”. Као кључна фигура херметизма издваја се песник пророчког надахнућа реског – јасног, разумљивог еха.

Аналитичко-синтетички и компаративни метод макроплана монографије такође је у основи сваког поглавља; тако се утицај херметизма на римску лирику и културу у овој монографији разматра од општих одлика култа Меркура, преко херметичких аспеката у Католовој, Вергилијевој, Хорацијевој, Овидијевој, Проперцијевој лирици до Боетијевог мисије као „моста између херметизма и хришћанства” (199). Треће и четврто поглавље монографије, поред њиховог значаја у генези херметизма као суштинског обележја лирике старог века, узрастају до концепта историје хеленске и римске лирике. Сва поглавља заједно чине значајан део историје лирике и као вида књижевности, и као поетичког концепта (*лирској*). Дијахронијски посматрано, херметизам је ауторов предмет истраживања више од једне деценије, те се ова монографија може назвати и Живковићевим капиталним научним делом. На најширем плану поетике лирске поезије и науке о књижевности, монографија *Херметизам у лирици сџарој века* проф. др Душана Живковића, доноси ретку синтезу књижевнотеоријског, филозофског, религијског и културолошког разматрања *суштинској лирској* концепта херметизма, изузетно доприноси књижевним и класичним научним дисциплинама, док је метод и стил чине „комуникативном” у кругу посвећеника, али и шире читалачке публике.

Доц. др Мирјана БОЈАНИЋ ЂИРКОВИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Депарتمان за србистику
mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs